

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 19 (Ağustos/August 2019), s. 100-129.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut274>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 10.06.2019
|| Kabul Tarihi: 26.06.2019

Necip Asım Yazıksız'ın Lügat-ı Musâhabet'i Üzerine Sözlükbilimsel Bir İnceleme*

A Lexicographical Research On Lügat-I Musâhabet Of Necip Asım Yazıksız

Erdoğan BOZ**

Esmâ GÜNAL***

Öz

Bu yazıda Necip Asım Yazıksız'ın Lügat-ı Musâhabet adlı ansiklopedik sözlüğü ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, eserin türü olan ansiklopedik sözlük hakkında birtakım bilgiler verildikten sonra Necip Asım'ın hayatı, eserleri ve Lügat-ı Musâhabet hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde, Lügat-ı Musâhabet'in sözlükbilimsel bağlamda bünyesinde bulundurduğu yapılar tespit edilerek, sözlükbilimsel incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sözlükbilimsel inceleme dahilinde Lügat-ı Musâhabet'in tematik dizini çıkartılarak, eserin bünyesinde barındırdığı konular sınıflandırılmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe dizini hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Lügat-ı Musâhabet, Necip Asım, Sözlükbilimsel İnceleme, Ansiklopedik Sözlük.

Abstract

In this study, Necip Asım Yazıksız's encyclopedic dictionary named Lügat-ı Musâhabet is discussed. In the first part of the study, after some information is given about encyclopedic dictionary which is the kind of work; there is a general information about Necip Asım's life, his works and Lügat-ı Musâhabet. In the second part, the lexicographical structure of Lügat-ı Musâhabet has been detected and its lexicographical research has been made. In addition, the thematically index of Lügat-ı Musâhabet released and the subjects that are included in the work has been categorized within the lexicographical research. In the third part, the works Turkish-French, French-Turkish index has been prepared.

* Bu yazı, Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalında Esmâ GÜNAL tarafından yapılan ve ESOGÜ-BAP 201719A129 nolu proje ile desteklenmiş yüksek lisans tezinden (Günel, 2018) üretilmiştir.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir-Türkiye. Elmek: dr.erdoganboz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-4221>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye. Elmek: esma.gunal@hotmail.com

Keywords: Lügat-ı Musâhabet, Necip Asım, Lexicographical Research, Encyclopedic Dictionary.

0. Giriş

Türkoloji alanında birçok değerli çalışması bulunan Necip Asım'ın H. 1311 (M. 1893) yılında yayımlanan önemli bir eseri de bu çalışmanın konusu olan Lügat-ı Musâhabet'tir. Necip Asım, bu eseri yazma sebeplerini eserin ön sözünde şu şekilde açıklamıştır:

Bu kerede meşhur (Larus) lüğatının nihayetinde bulunan (Note) notlardan bize faydalı olan kısımlarını tercüme ve bazı mevad-ı nafia ilavesiyle ufacık bir lüğat tarzına koydum. Mündericâtı her gün lisan-ı nasta dair olan bazı tabiratin şerhinden ibaret olduğu cihetle gençlerimize oldukça faydalı bir zemin-i musâhabe teşkil edebileceğinden "Lügat-ı Musâhabet" diye ad verdim.

Görüldüğü gibi eser ansiklopedik sözlük olma özelliği taşımaktadır. Gençlere faydalı olmak gayesi taşıyan yazar, bunu yaparken oldukça kapsamlı ve değerli bir eser olan Larousse'un notlar kısmından faydalanmış ve kendisi de bazı maddeler ve açıklamalar eklemiştir. Aynı zamanda o dönemdeki insanların kullandığı tabirlerin bir şerhi niteliğinde olan eser, kendinden önceki lügatlardan farklı birtakım özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Türk tarihi ve Türk dili âlimi olan Necip Asım Yazıksız'ın H. 1 Rebiü'levvel 1311 (M. 12 Eylül 1893) tarihinde basılan "Lügat-ı Musâhabet" adlı ansiklopedik sözlüğü, bugüne değin Latin harflerine aktarılmamış ve üzerinde sözlükbilimsel inceleme yapılarak bilim dünyasına sunulmamıştır.

Türkler Anadolu sahasında birçok sözlük yazmışlardır. Yazılan sözlükler genel olarak Arapça ve Farsçayı öğretmek için hazırlanmış iki dilli sözlüklerdir. Ancak Necip Asım'ın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hazırladığı sözlük, kendinden önceki sözlüklerden farklı olarak o dönemin gençlerine faydalı olmak, bilgiye ulaşmalarını sağlamak ve günlük lisanda konuşulan bazı tabirlerin şerhini de ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Necip Asım, bunun için de Larousse ansiklopedik sözlüğünün notlar bölümünden tercüme yapmış ve eklediği maddebaşları ve içeriklerle eserini ortaya koymuştur.

Ayrıca Türk Dili alanında sözlükbilimsel incelemelerin yeteri kadar bulunmaması probleminde bu eserin sözlükbilimsel incelemesinin yapılmasıyla bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

0.1. Yöntem

0.1.1. Metni Okuma Yöntemi

Bu yazıya temel teşkil eden asıl çalışmanın¹ birinci bölümünde, eserin türü olan ansiklopedik sözlükler, yazarın hayatı ve eserleri ele alınmış ve ardından Lügat-ı Musâhabet hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde ise Lügat-ı Musâhabet'in sözlükbilimsel incelemesi yapılmış ve üçüncü bölümünde ise eser Latin harflerine aktarılarak anlamı bilinemeyecek kimi kelimeler için dipnotlar eklenmiştir.

¹ (Günel, 2018)

Sözlük Latin harflerine aktarılırken maddebaşları çeviriyazıyla verilmiş, madde içeriklerinde ise çeviriyazı kullanılmamıştır.

Kimi sözcüklere düzeltme işareti konmuş ve bu düzeltme işareti konulurken TDK'nin ölçütleri referans alınmıştır:

Düzeltilme işaretinin kullanılacağı yerler aşağıda gösterilmiştir:

1. Yazılışları bir, anlamları ve söylenişleri ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur: *adem (yokluk), âdem (insan); adet (sayı), âdet (gelenek, alışkanlık); alem (bayrak), âlem (dünya, evren); aşık (eklem kemiği), âşik (ourgun, tutkun); hal (sebze, meyve vb. satılan yer), hâl (durum, vaziyet); hala (babanın kız kardeşi), hâlâ (henüz); rahim (esirgeme), rahîm (koruyan, acıyan); şura (şu yer), şûra (danışma kurulu) vb.*

UYARI: *Katil (<katl = öldürme) ve kadir (<kadr = değer) kelimeleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde katil (ka:til = öldüren) ve kadir (ka:dir = güçlü) kelimelerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır.*

2. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelimelerle özel adlarda bulunan ince g, k ünsüzlerinden sonra gelen a ve u ünlüleri üzerine konur: *dergâh, gâvur, karargâh, tezgâh, yadigâr, Nigâr; dükkân, hikâye, kâfir, kâğıt, Hakkâri, Kâzım; gülgûn, merzengûş; mahkûm, mezkûr, sükûn, sükût vb. Kişi ve yer adlarında ince l ünsüzünden sonra gelen a ve u ünlüleri de düzeltme işareti ile yazılır: Halûk, Lâle, Nalân; Balâ, Elâzığ, İslâhiye, Lâdik, Lâpseki, Selânik vb.*

3. Nispet ekinin, belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için kullanılır: *(Türk) askeri ve askerî (okul), (İslam) dini ve dinî (bilgiler), (fizik) ilmi ve ilmî (tartışmalar), (Atatürk'ün) resmi ve resmî (kuruluşlar) vb.*

Nispet eki alan kelimelere Türkçe ekler getirildiğinde düzeltme işareti olduğu gibi kalır: millîleştirmek, millîlik, resmîleştirmek, resmîlik vb.²

Okunamayan ve anlamı bulunamayan kimi sözcükler metindeki orijinal halleri ile bırakılmıştır.

Kelimelerin anlamı birleşik fiil olarak sözlükte bulunuyorsa dipnot birleşik fiilin sonuna, eğer sözlükte birleşik fiilin değil sadece ismin anlamı bulunuyorsa dipnot birleşik fiildeki ismin sonuna eklenmiştir

0.1.2. Metin İnceleme Yöntemi

Metin üzerinde sözlükbilimsel inceleme yapılmıştır. Bu konuda daha önce yapılmış olan sözlükbilimsel inceleme yöntemleri gözden geçirilmiş ve genel kabul görmüş olan yapısal inceleme yöntemi³ dikkate alınmıştır.

0.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Ansiklopedik bir sözlük olan Lügat-ı Musâhabet'in Marmara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı nüshası⁴ üzerinde çalışılmıştır. Metin Latin harflerine aktarılmış ve metnin üzerinde sözlükbilimsel inceleme yapılmıştır.

²(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=176:Duzeltme-Isareti&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132) 12.12.2017

³ Bk. Ezgi Aslan, "Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: Eser-i Şevket Örneği" *Turkish Studies*, 12/30, 35-70.

⁴<http://katalog.marmara.edu.tr/yordambt/yordam.php?kUyeKayitKNo=22592&kVeritabani=YordamBT>

1. Ansiklopedik Sözlükler

1.1. Tanım

Hartmann-James'e göre (1998) ansiklopedik sözlükler; ansiklopedi ve genel sözlüklerin özelliklerini paylaşan bir tür referans kaynağıdır. Bu sözlük tipinin içeriğini ansiklopedik bilgi (örneğin olgusal gerçekler, teknik isimler ve teknik terimler üzerine - kimi zaman resimli örneklemeler ile- figürler) oluşturur. Genel sözlüklerdeki dilbilgisel bilgi (köken bilgisi, imla, telaffuz vd.) genel olarak bulunmaz.

İlk sözlüğün kimin tarafından, ne zaman ve ne hakkında olduğuyla ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Kaynaklara göre bugünkü sözlüklere benzeyen ilk sözlük, İ.Ö 2. yüzyılda Aristophanes tarafından kaleme alınan bir sözlüktür. Bu sözlük Yunan'daki bazı nadir kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir eserdir. Sözlüğün ilk örneklerinden sayılabilecek diğer sözlükler Latince ve Yunanca üzerindedir. Hem Doğu hem de Batı dünyasında birçok sözlük ya da ansiklopedik sözlük yazılmıştır (Ağbaba Maclaren, 2007: 15).

Türklerde ise eski bir sözlükçülük geleneği vardır. XI. yüzyılda yazılmış olan Kaşgali Mahmut'un Divanü Lügati't-Türk'ü bunun bir kanıtıdır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar bilhassa Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlükler hazırlanmıştır. Bunlardan birkaçı şunlardır: Mustafa bin Şemsettin'in 1545 tarihli *Ahterî Sözlüğü*, Vanlı Mehmet bin Mustafa'nın XVI. yüzyılda yazdığı *Vankulu* sözlüğü, Mütercim Asım tarafından Firuzâbâdî'den çevirilen *Kâmusü'l-Muhît*, Farsçadan çevirilen *Burhan-ı Kâtî* (1799). XIX. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar yayımlanan önemli sözlüklerden Ahmet Vefik Paşa'nın 1876 yılında yayımlanan *Lehçe-i Osmânî* adlı sözlüğü, Şemsettin Sami'nin *Kâmus-i Türkî'si* ve ansiklopedik nitelikli *Kâmusü'l Âlâm'ı* sayılabilir (Aksan, 1998: 115,116)

Ansiklopedik sözlüklerle geçmişte ve günümüzde birçok alanda bilgi sahibi olmak isteyenlerin önemli başvuru kaynaklarından biridir. Ayrıca kimi ansiklopedik sözlükler insanlara bilgi vermenin yanında yazıldığı dönemle ilgili bazı malumatlar vermekte ve dönemin dünya görüşünü yansıtmaktadır.

Genel sözlükler kategorisine dahil edilen ansiklopedik sözlükler şu şekilde tanımlanmıştır. "Genel sözlüklerin çerçevesi geniş tutulduğunda, özel adlar, açıklayıcı şema, planlar vb. eklendiğinde bunlar ansiklopedik sözlük niteliği kazanır" (Adalar Subaşı, 2010: 8).

1.2. Türkçe Belli Başlı Tarihî Ansiklopedik Sözlükler

Divanü Lügati't-Türk: Orta Türkçe döneminin bir eseri olan Divanü Lügati't-Türk, Türk sözlükçülüğünün ilk ismi olan Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınmıştır. Türk edebiyatının ilk sözlüğü olan bu eser yalnızca sözlük olmaktan ziyade ansiklopedik bir sözlüktür (Akçay, 2010: 8; Al-İsmail, 2014: 7).

Kâmûsü'l-Âlâm: Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan 6 ciltlik bu eser 12 yılda meydana getirilmiştir. Doğu ve Batı'ya âit tarih, coğrafya ve tanınmış isimleri içeren büyük bir ansiklopedik sözlüktür. Bu alanda ilk defa meydana getirilen eser döneminde çok ilgi görmüştür (Akçay, 2010: 23).

Kâmus Tercümesi: Mütercim Asım olarak bilinen Ahmed Asım tarafından 19. yüzyılın başlarında kaleme alınmıştır. Eserin aslı, Firuzâbâdî'nin *El-Kâmusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kâmusu'l-Muhît* adlı eseridir. Eser yaklaşık 60.000 maddeden oluşmakta ve 4 ciltten meydana gelmektedir. Mütercim Asım, eserine kendi yorumlarını katmış

böylelikle eser birebir tercüme olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda Kâmus Tercümesi ansiklopedik bir sözlük olma özelliği taşımaktadır. Eserde bir sözcüğün Türkçe karşılığı verilirken, tanım uzun tutulmuş ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir (Önler, 1999: 127-128).

Musavver Dairetü'l-Maârif: Ali Reşad, Mehmed İzzet, L. Feuillet ve Ali Seydi Bey tarafından hazırlanan bu ansiklopedik sözlük H. 1332-33 yılında yayımlanmıştır. Yedi cilt olarak yayımlanması hedeflenen eserin birinci cildi ve ikinci cildinin 1555 sayfalık ilk bölümü yayımlanmıştır. Türkçe sözcüklerin örneklerle detaylandırıldığı bu eserde atasözleri de bulunmaktadır. Ayrıca her kelimenin Latin harfleriyle yazılışı, kullanılmayan birtakım eski terimler ve kelimeler de yer almaktadır (Akçay, 2010: 39).

2. Necip Asım Yazıksız

2.1. Hayatı

29 Aralık 1861'de Kilis'te dünyaya gelen Necip Asım'ın babası Osmanbeyzade Mehmed Asım Bey, annesi Gülşah Hanım'dır. Balhasanoğulları olarak bilinen bir aileden gelmektedir. Bahaî Efendi Necip Asım'ın doğum yılını 1278 olarak söylerken, *Türk Parlemonta Tarihi* adlı kitapta 1277 olarak gösterilmiştir. Hatice Neyyire hanımla evlenmiştir ve Fatma Erten'in manevi babasıdır. Osmanbeyzade soyadı iken, soyadı kanunundan sonra Yazıksız soyadını kullanmıştır (Sarıay, 2012: 9).

Çok küçük yaşlarda büyük validesi Zilha Hanım'ın kucak eğitimi sayesinde okumaya başlamış, ilk bilgilerini hocası Abdurrahim Efendi'den almıştır. Sonrasında Hoca Ebubekir Vahid Efendi'den Fransızca ve Türkçe dersleri almıştır. Böylelikle ilk ve orta öğrenimini memleketinde tamamlayan Necip Asım, 1875'te Şam Askerî İdadisi'ne kaydoldu. Burada okuduğu sırada Suriye'de Türklere karşı oluşan olumsuz tavırdan rahatsız olmuş ve bu durum onda millî şuurun erken yaşta uyanmasına sebep olmuştur. İki yıl sonra Kuleli Askerî İdadisi'ne kaydoldu. Okul yıllarında Hoca Tahsin Efendi'yi ve Ahmet Midhat'ı tanımış, Hoca Tahsin efendiden usûl tarihi ve felsefe dersleri almıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin Beykoz'daki evinde Veled Çelebi (İzbudak), Şemseddin Sami, Emrullah Efendi ve Fuad (Kösearif) gibi isimlerle tanışmış, Ahmed Midhat'ın teşvikiyle Tercüman-ı Hakikat gazetesine imzasız fen konularında yazılar yazmıştır. 1879 senesinde Harbiye'ye girmiş, 1881'de mülazım-i sani (piyade teğmeni) rütbesiyle mezun olmuştur (Böler, 2009: 197; İA C., XXXII, 2006: 493; Sarıay, 2012: 9).

Necip Asım, Harbiye beşinci şubesinde Fransızca öğretmenliği yaptıktan sonra Koca Mustafa Paşa Askerî Rüştiyesi'nde aynı görevde bulunmuş, ertesi sene Üsküdar Toptaşı Askerî Rüştiyesi'nde görev yapmıştır. 1884 senesinde mülazım-ı evvelliğe (üstteğmen) yükselmiştir. Sonrasında Maarif Nezareti tarafından Fatih ve Galata Rüştiyeleri Fransızca öğretmenliğine atanmıştır (Böler, 2009: 197).

1886'da "Mecidi Nişanı" almış, aynı sene yüzbaşılığa terfi etmiştir. *Nefer ve Onbaşı Vezâifi Seferiyesi* adlı eseri "Ceride-i Askeriye" matbaasında yayımlanmıştır. 1886 yılının Ramazan ayında dördüncü rütbeden "Osmanî Nişanesi"ne layık görülmüştür. Bu arada *Güvercin Postası* adlı eseri basılmıştır (Sarıay, 2012: 10).

Necip Asım 1890'dan itibaren Osmanlıcanın grameri üzerine de birçok eser yazmıştır: *Yeni Tertiple Muhtasar Osmanlı Sarfı* (1890); *Mustasar Osmanlı Nahvi* (1892); *Lügat-i İlmiyye ve Fenniye* (Hasan Tahsin'le birlikte, 1892); *Osmanlı Sarfı* (1894); *Mükemmel Sarf ve Nahv-i Osmanî* (1895); *Osmanlı Sarfı* (2. Baskı, 1897) (TA C., XXV, 1977: 170).

1895'ten itibaren ise dönemin ileri gelen Türkçü yazarlarının bir araya geldiği *İkdam* gazetesinde yazılar yazmaya başlayan Necip Asım, Veled Çelebi ile beraber Türk

kelimesini o dönemlerde yazıldığı şekliyle yani *t*, *r*, *k* harfleriyle yazmayıp, Türk kelimesini “ü” ile yani “vav” ile yazdıklarından dolayı kendilerine “Vavlî Türk” lakabı verilmiştir. Necip Asım aynı dönemde *Maarif*, *Malûmat*, *Mekteb*, *Seroet-i Fünun* gibi dergilerde *Lisan Bahisleri*, *Dilimize Hizmet* ve *Dilimiz* gibi başlıklar altında yazdığı yazılarında hem Türkçenin sadeleşmesini savunmuş hem de dildeki yabancı terkiplerin çözülmesini ve biri Osmanlıca, diğeri Türkçe iki ayrı sözlük hazırlanmasını önermiştir. Fakat Necip Asım dönemindeki bazı Türkçülerden farklı olarak tasfiyeci değildir. Necip Asım’ın asıl hedefi Türkçenin de medenî dünya dilleri arasında bir yeri bulunduğunu ispatlamak ve ülkedeki herkesin yazdığını anlayacak bir dil kullanmasını sağlamak olduğunu söylemiştir (Böler, 2009: 198; İA C., XXXII, 2006: 493; Sarıay, 2012: 11):

Yazmak istediğim, özendiğim şey, Türkçemizin mütemeddin bir kavim lisanı olduğunu ve terakkiyyatına himmet olunursa bugünkü Avrupa lisanlarından aşağı kalmayacağını ispattı. Hatta safî Türkçe birkaç makale yazışım da o maksada mebni idi. Bunu görenler, lisanımızdan bütün Arabiden, Farisîden Avrupa dillerinden aldığımız kelimeleri çıkarıp yerine Çağataycadan, Kıpçakçadan, Özbekçeden, Azerbaycancadan vesaireden kelime koymak istiyorum sandılar... Yine tekrar ederim, fikr ü nazarım hiç de öyle değildir. Özendiğim şey bugün Osmanlıların, amma hani ya terbiye ve malumatı orta hâlli olanlarının hepsine yazdığımızı anlatacak bir lisan kullanmaktır. Arabi ve Farisîden aldığımız kelimelerin lüzumularını, taammüm edenlerini çıkarmak lisanı züğürtleştirir. Bunlardan fakat makul bir surette iktibas etmemek öyledir. Hatta, Avrupa lisanlarından da almamak da tasassup göstermek yine öyledir (Böler, 2009: 198).

Macarların Peşte’de çıkardıkları *Keleti Szemle* dergisinde Balhasanoğlu ve Balkanoğlu imzasıyla Necip Asım, Fransızca olarak Anadolu ağızlarının Türk dili için bir hazine olduğunu anlayarak bu konuyla ilgili çalışmalarını yayımlamıştır: *Dialecte turc de Kilis*, *Dialecte de Behesni*, *Dialecte turc d’ Erzurum*. Ayrıca Paris’te çıkan *Journal Asiatique* adlı dergide *La Versification National Turque* adlı bir makalesi yayımlanmıştır (Böler, 2009: 199, TA C., XXV, 1977: 170).

Necip Asım, *En Eski Türk Yazısı* adlı eserinde runik Türk alfabesini tanıtmıştır. Orhun Abideleri’nin metnini ve tercümesini yayımlayan Necip Asım Yazıksız *Eski Savlar* adlı kitabında Türk atasözleri üzerinde durmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi’nde *Atebetü’l-hakâyık*’ın Uygur ve Arap harfleriyle istinsah edilmiş bir nüshasını bulmuş, eseri ilim âlemine tanıtmış ve bir ön söz ilavesiyle yayımlamıştır. Sonrasında Kilisli Rifat (Bilge) aynı kütüphanede eserin başka bir nüshasını bulunca Necip Asım her iki nüshayı karşılaştırarak ikisi arasında farkları belirlemiş ve *Hibetü’l-hakâyık* adıyla yayımlamıştır. Bunların yanında Necip Asım genel dilbilimi ve özellikle Ural - Altay dilleriyle de uğraşmıştır. Onun Türk dili alanında yaptığı çalışmalar Türkiye dışında da takdir edilmiş ve bundan dolayı kendisine 1892’de Chicago’da açılan sergide ilmî çalışmalarının takdir nişanesi olarak madalya ve diploma verilmiştir. 1895’te ise Paris’teki *La Société Asiatique*’ye (Asya Cemiyeti) üye seçilmiştir (Böler, 2009: 197; İA C., XXXII, 2006: 493).

1902 senesine gelindiğinde Necip Asım “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye” ile “Aşiret Mektebi” ilm-i ahlak dersi öğretmenliği görevinde bulunmuş ancak bütçenin yetersiz olmasından dolayı bir süre maaş almadan bu görevi yapmıştır. 1903’te Askerî Rüştiye’de okutulmak için *Lektör* adlı kitabı yayımlanmıştır (Sarıay, 2012: 13).

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türk Derneği’nin kurucuları arasında yer alan Necip Asım, sonrasında derneğin başkanı olmuştur. Bu yıllarda *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası*, *İctihâd*, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Anadolu Mecmuası*, *Millî Tetebûlar Mecmuası* ile *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*’nda Türk dili tarihi konusunda bazı

makaleler yayımlamıştır. 1909'da Sultan Reşat *Tarih-i Osmanî Encümeni* programını kurmuştur. Encümen tarafından Necip Asım'a ve Mehmed Arif'e Osmanlı tarihi yazma görevi verilmiştir. Necip Asım Osmanlı tarihinin I. cildini ve *Osmanlı Tarih-i Encümeni Mecmuası*'nda tarihle ilgili makaleler yazmıştır. Aynı şekilde 1909 yılında Darülfünun'a Türk lisanı hocası olarak atanmış, hem ilm-i lisan dersleri vermiş, hem de Türk dili ve Türk dili tarihi okutmuştur (Böler, 2009: 199; İA C., XXXII, 2006: 493; Sarıay, 2012: 13-14).

Necip Asım aynı zamanda Darülfünun'da Türkoloji bölümünü kuran kişi ve Türk Dili Tarihi kürsüsünün ilk profesörü olarak da bilinmektedir. Bu sıralarda *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Müderrisler Kurulunda* Mustafa Kemal'e fahri profesörlük unvanının verilmesi ittifak edilerek kararlaştırılmıştır. Başkan vekili olan Necip Asım Mustafa Kemal'e kurul namına şu telgrafı çekmiştir: "*İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisini 19 Eylül'de akdettiği celsede zat-ı munci-i kumandanilerini fahri müderrisliğe müttefiken intihap eylemekle fahreyler.*" Daha sonrasında kurul Mustafa Kemal'i ziyaret etmiş ve Mustafa Kemal, kurul'a kendisine verilen unvanın edebiyat alanından ziyade çok sevdiği tarihe ait olmasının daha uygun olacağını söylemiştir (Böler, 2009: 199, Sarıay, 2012: 15).

Necip Asım'ın devlet hizmetindeki çalışmaları beğenilip takdir edilmiş ve bundan dolayı 21 Haziran 1921'de kendisine birinci dereceden bir kıta "Maarif Nişanı" takdim edilmiştir. Ayrıca 1925 senesinde ilk, orta ve yüksek öğretime mensup öğretmenler arasında *fazilet mükâfatı* verilmiştir. 1927'ye kadar İstanbul Darülfünun'un'daki hocalığına devam etmiş, bunun yanında *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'ndaki yazılarını yazmayı sürdürmüştür. 1925-1928 yılları arasında *Türkiyat* mecmuasında makaleleri yayımlanmış, 1932'de Türk Dil Kurumu kurulduktan sonra TDK'nin saflarına katılmış, birinci kurultaya girmiş ve ölümüne dek çalışmalarına devam etmiştir (Böler, 2009: 198; Sarıay, 2012: 15).

Necip Asım, İstanbul Darülfünun'un'da görevine devam ettiği sırada 1927 TBMM III. dönem seçimlerinde Erzurum milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. 12 Ekim 1927'de mazbatasını almış, 1 Kasım 1927'de meclise katılmış, 14 Kasım 1927'de ise mazbatasını onaylanmıştır. Seçim mazbatalarını inceleme komisyonunda çalışan Necip Asım, kağıt paraların değerinin artırılması konusunda kanun teklifi vermiş, genel kurulda üç farklı konuda konuşma yapmıştır. IV. ve V. dönemde de Erzurum milletvekilliği görevini ölümüne kadar sürdürmüştür (GBGKA C., XVII, 1999: 6569; Sarıay, 2012: 15).

Türklüğe, Türk diline ve tarihine bir ömür adanmış olan Necip Asım 13 Aralık 1935'te zatürreden İstanbul'da Kadıköy Moda'daki evinde vefat etmiş Sahra-yı Cedit Mezarlığına defnedilmiştir. Vasiyeti gereği mezar taşına şunlar yazılmıştır: *Necip Asım, Türk tarihi müellifi, 1861-1935* (Böler, 2009: 198; Sarıay, 2012: 15-16)

2.2. Eserleri

Osmanlı tarihi, Türk tarihi, eski dil, Osmanlı Türkçesi grameri ve diğer alanlarda birçok değerli eser kaleme alan Necip Asım'ın tespit edilen eserleri aşağıda bulunmaktadır. Necip Asım'ın eserlerinin kategorilenmesinde Sarıay'ın çalışmasından faydalanılmıştır (Sarıay, 2012: 17-50).

Tarih alanındaki eserleri

Sitler (İskitler) (İstanbul 1310; İskitlerle ilgili); *Türk Tarihi* (İstanbul 1316); *Gök Sancak* (İstanbul 1327, L. Cahun'dan çeviri); *Osmanlı Tarihi* (İstanbul 1335, Mehmed

Arif'le birlikte); *Celalüttin Harezemşah* (İstanbul 1934, A. Nesevî'nin Moğol istilasıyla ilgili eserinin çevirisi); *Türk Tarihi Umumiyesi*; *Osmanlı Tarihi Nüvisleri ve Müverrihleri*

Dil alanındaki eserleri

Arkadaş Bana Fransızca Öğret (İstanbul 1302); *Yeni Tertip Muhtasar Osmanlı Sarfı* (İstanbul 1306,1308); *Muhtasar Osmanlı Sarfı* (İstanbul 1308); *Lügat-i İlmiyye ve Fenniye* (İstanbul 1308, Hasan Tahsin'le birlikte); *Mukemmel Sarf ve Nahv-i Osmanî* (İstanbul 1311); *Ural ve Altay Lisanları* (İstanbul 1311); *Osmanlı Sarfı (Yeni Usul Osmanlı Sarfı)* (İstanbul 1310,1313); *En Eski Türk Yazısı* (İstanbul 1315); *Usul-ı Fransevi* (1320); *İlm-i Lisan* (İstanbul 1327); *Milli Aruz* (İstanbul 1329); *Hibetül-Hakayık* (İstanbul 1334); *Eski Savlar* (İstanbul 1338); *Orhun Abideleri* (İstanbul 1340)

Diğer eserleri

Medeniyete Hizmet (İstanbul 1296); *Mebadi-i Fenn-i Resm* (İstanbul 1300); *Ziya ve Hararet* (İstanbul 1304); *Güvercin Postası* (İstanbul 1305, askerlikle ilgili); *Ferid* (İstanbul 1306, Fransızcadan çeviri); *Ev Kızı* (İstanbul 1307, çocuklar için faydalı bilgiler); *Kitab* (İstanbul 1311); *Bektaşî İlm-i Hâli* (İstanbul 1343, Muhammed Seyfüddin b. Zülfikar Derviş Ali'nin farklı bir eseri ya da bu eserin farklı bir kopyası dikkate alınarak neşredilmiştir); *İhtiraat-ı Muhimme-i Cisime*; *Kıraat-ı Askeriye*; *Kıraat-ı Fenniye*; *Medrese-i Edeb* (Mehmet Necib adıyla basılmıştır); *Nefer ve Onbaşının Vezaifi Seferiyesi* (İA C., XXXII, 2006: 494; Sarıay, 2012: 17-50; Yüksel, 1995: 85)

2.2.4. Lügat-ı Musâhabet

Necip Asım, Lügat-ı Musâhabet adlı eserini Larousse sözlüğünün sonunda bulunan notlardan faydalı olan kısımları tercüme ederek ve kendisinin de yararlı olabileceğini düşündüğü bazı maddeler ekleyerek eserini oluşturmuştur. Necip Asım insanların kullandığı tabirleri açıklayarak gençlere faydalı bir sohbet ortamı teşkil etmek amacıyla esere "Lügat-ı Musâhabet" adını verdiğini açıklamıştır.⁵

H. 1 Rebiülevvel 1311 (M. 12 Eylül 1893) tarihinde yayımlanan bu ansiklopedik sözlük, 112 sayfa ve 140 maddebaşından oluşmaktadır. Açıklanan maddebaşlarının Fransızca karşılıkları da bulunmaktadır. Matbu olarak yayımlanan eserde hareke kullanılmamıştır. Bablar alfabetik olarak sıralanmış ve eser toplamda 22 babdan oluşmaktadır. Eserin tespit edilen onaltı matbu nüshası bulunmaktadır.

2. SÖZLÜKBİLİMSEL İNCELEME

2.1. Bütün Yapı

Bütün yapının içerisinde bütüncül yapı ve dış veri yer alır. Dış veri; baş veri, iç veri ve son veri olmak üzere sınıflandırılmıştır (Svensén, Hartmann ve James'ten akt. Aslan, 2017: 45).

Lügat-ı Musâhabet'in bütün yapısı içerisinde bütüncül yapının yanı sıra dış veriden sadece baş veri bulunmaktadır. Bu konulara ileride değinilecektir. Lügat-ı Musâhabet'in bütüncül yapı ve dış veri dışındaki öğelerden sözcük listesinin tamamı, sözlüğün kapak üzerindeki bilgileri (bu kısım baş veri kısmında, iç kapak başlığı altında verilmiştir), sayfa numarası yer almaktadır. Bunların dışında yazar hakkında bilgileri içeren bölüm de bütün yapının diğer öğeleri arasında yer almaktadır. Lügat-ı Musâhabet'te yazar hakkında bilgi yer almamakta fakat "Müellifin Basılmış Eserleri"

⁵ Bk. Lügat-ı Musâhabet, s. 3-4

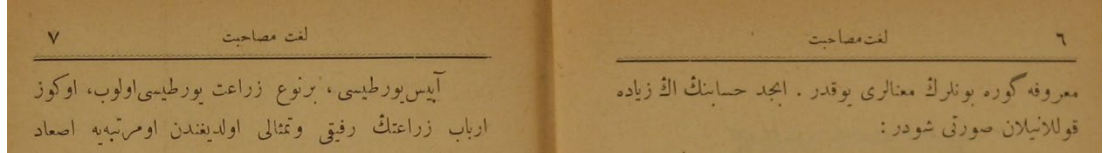

başlığıyla yazarın diğer eserlerine değinilmiştir. Bu kısım da baş veri içerisinde ele alınmıştır.

2.1.1. Sözcük Listesi

Sözlüğün tek zorunlu bileşeni olan *sözcük listesi* (Aslan, 2017: 45) bu yazıya almadığımız sözlüğün ana metin bölümünde bulunmaktadır. Sözlüğün ana metni için (bk. Günal, 2018).

2.1.2. Sayfa Numarası

Kesit 1. Sayfa Numarası

Lügat-ı Musâhabet'te beşinci sayfaya kadar sayfa numarası yer almamaktadır. Beşinci sayfadan sonra tek sayılar sayfanın sol tarafına, çift sayılar sağ tarafına konumlandırılmıştır.

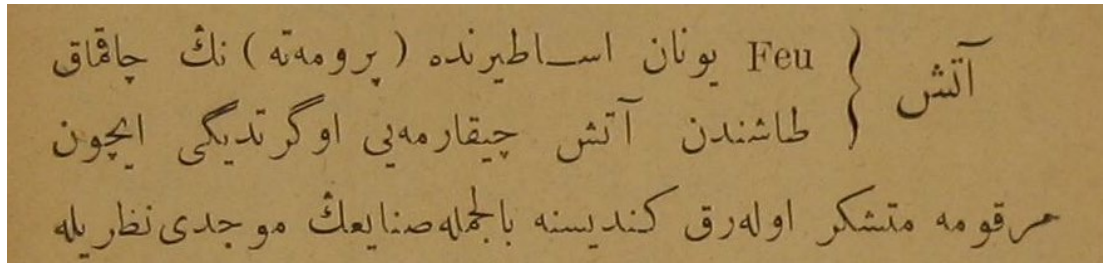
2.2. Bütüncül Yapı

"Sözlük kullanıcılarına ve hazırlayıcılarına, sözlükteki bilginin yerini bulmalarını sağlayan listeye *bütüncül yapı* adı verilir." (Hartman ve James'ten akt. Aslan, 2017: 45) Sözlükler için iki ana bütüncül yapı düzenlemesi bulunmaktadır. Biri maddebaşlarının sesletimine göre oluşturulmuş olan *alfabetik ilke*, diğeri ise maddebaşlarının anlamları ve bunlara göre sistematik ya da tematik düzenlenmiş *sistematik ilke*dir (Bergenholtz ve Tarp, Svensen'den akt. Aslan, 2017: 46).

2.2.1 Maddebaşı

"Hartman-James'e göre maddebaşı, bir sözcük veya söz öbeğinin sözlük yapısında maddenin başladığı yer olan maddebaşı konumu için tercih edilen biçimdir. Sözlüğün tamamıyla ilgili olan bütüncül yapı ve maddeyle ilgili olan parçalı yapı arasında önemli bir bağlantı oluşturur." (Bilgin, 2016: 100)

Lügat-ı Musâhabet'in maddebaşı düzenlenmesi alfabetik ilkeye göre düzenlenmiştir. 22 bab bulunmakta ve sözcüklerin ilk harfleri esas alınarak bablar oluşturulmuştur. Lügat-ı Musâhabet'te maddebaşları klasik düzendeki gibidir. Yani Arap alfabesiyle yazıldığından sayfanın sağında yer almaktadır. Maddebaşları içeriğe göre daha büyük puntuyla basılmış ve iç tarafa doğru konumlandırılmıştır.

Kesit 2. Maddebaşı

"Bir sözlükte bir dilin sözcüklerinin sözcükbiçimleri ile seçilen maddebaşlarının belli özelliklere sahip olması gerekir. Genellikle sözcüklerin durum çekimli ve teklik

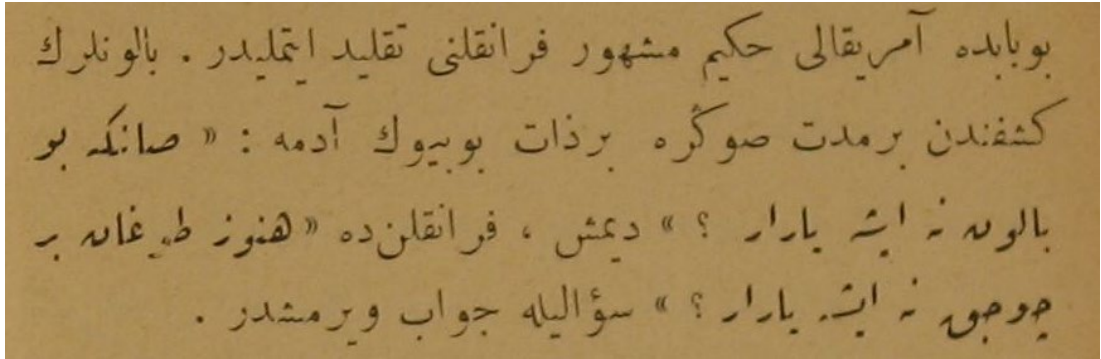
biçimleri ve eylemlerin zaman, kip, kişi çekimli değil master biçimleri *maddebaşı* olarak seçilir.” (Atkins ve Rundell’ dan akt. Aslan, 2017: 49) Maddebaşında bulunması gereken bu özelliklerden yola çıkarak Lügat-ı Musâhabet’ te bu niteliklerin büyük çoğunluğunun bünyesinde bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bir istisnai maddebaşı bulunmaktadır. *İki el istimali edenler* maddebaşında eylemin master hali kullanılmamış ve alışılmışın dışına çıkmıştır.

Lügat-ı Musâhabet’in maddebaşlarında bulunan bir diğer özellik ise maddebaşlarının Fransızca karşılıklarının bulunmasıdır. Ayrıca çok fazla olmamakla beraber kimi özel adlar da maddebaşı olarak kullanılmıştır. Örneğin *Allahü Teala, İbranice, Kitab-ı Mukaddes* özel ad olan maddebaşlarındandır.

2.2.2 Metinlerarasılık

“Metinlerarası kavramı kültürel ortam, alıntılar, şu ya da bu biçimde gönderimde bulunan metinler ve metin türleri ile ilgili bir kavramdır.” (Günay, 2001: 149) Barthes “Her metin bir metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır: Her metin eski alıntılarının yeni bir örgüsüdür.” diyerek bütün metinlerde metinlerarası ilişkinin bulunduğundan bahsetmektedir (Boz, 2013: 1535).

Çalışmamızın konusu olan Lügat-ı Musâhabet, Larousse sözlüğünün sonundaki notlar kısmının tercümesinden ve Necip Asım’ın ilave ettiği bilgilerden oluşmuştur. Ancak Necip Asım’ın Larousse haricinde herhangi bir sözlükten alıntılama yaptığına dair bir ifade tespit edilememiştir. Bunun yanında bazı kişilerin sözlerinden alıntılama yapıldığı ve bunun italik yazıldığı görülmektedir. Örneğin Balon maddebaşında Benjamin Franklin ve bir adamın balonların keşfiyle ilgili aralarındaki şu konuşma aktarılmıştır: Balonların keşfinden bir müddet sonra bir zat bu büyük adama: “*Sanki bu balon ne işe yarar?*” demiş. Franklin de “*Henüz doğan bir çocuk ne işe yarar?*” sualiyle cevap vermiştir. (LM, 1893: 28)

Kesit 3. Metinlerarasılık

2.2.3. Maddebaşlarının Tematik Dizini

Lügat-ı Musâhabet’in maddebaşlarının tematik dizini oluşturulurken, maddebaşlarını açıklayan tanımlardan yola çıkılmış ve bu bağlamda maddebaşları tasnif edilerek toplam 16 başlık oluşturulmuştur. 16 başlığın 8’inde ise altbaşlıklar bulunmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre Lügat-ı Musâhabet’in en fazla değindiği konu “buluşlar/keşifler” dir. Arkeoloji, ziraat, coğrafi mekanlar, coğrafi olaylar, dinler tarihi, Yahudilik, diğer dinler, eğitim, matematik, spor, psikoloji, sağlık, tedavi konuları ise en az değinilen konulardandır.

Antropoloji: amazon (Amazones) s. 17, ecnâs-ı beşer (Racer) s. 8, iki el isti' mâli edenler (Ambid xtre) s. 23, kretin (Cr 'tin) s. 84, yamyamlık (Anthropophage) s. 110, zencî (N 'gre) s. 57.

Arkeoloji: dızman (G 'ant) s. 50, müstehâşe (Fossil) s. 101.

Astronomi

Gök Cisimleri: ay (Lune) s. 22, güneş (Soleil) s. 96, hâcer-i semâvî (A 'rolithe) s. 44, kevâkib-i zâtü'l-eznâb (Com 'les) s. 93, şâbite (Étoiles) s. 39, seyyârât (Plan 'tes) s. 64.

Gök Olayları: fecr-i şimâlî (Aurore bor 'ale) s. 80, husuf ve küsuf (Éclipse) s. 44.

Diğer: devr-i kamerî (Cycle lunaire) s. 50, devr-i şemsi (Cycle solire) s. 49, hey 'et (Astronomie) s. 109, kehkeşân (Voie lact 'e) s. 96.

Botanik

Bitkiler: çahve (Caf 's) s. 88, küskün (Sensitive) s. 95, şeker kamışı (Canne ç sucre) s. 68.

Ziraat: daldırma (Bouture) s. 48, dinlendirme (Jach 're) s. 51.

Diğer: taharrüş-i nebati (Irritabilit 's) s. 33.

Coğrafya

Coğrafi Mekanlar: kütub (PÇle) s. 85, yanardağ (Volcan) s. 111.

Coğrafi Olaylar: med ve cezir (Mar 'e) s. 100, mevâsim (Saison) s. 104.

Coğrafi Terimler: 'ârız dâ 'iresi (Latitude) s. 75, havâ-ı nesîmî (Atmosph 're) s. 108, i 'tidâleyn noqtası (Équinoxe) s. 11, medâreyn (Tropiques) s. 99, mütakâbilü'l-aqdâm (Antipode) s. 99, nişfü'n-nehâr (M 'ridien) s. 105.

Doğa: 'aks-i şadâ (Echo) s. 76, 'alâ 'im-i semâ (Arc-en-ciel) s. 77, âteş (Feu) s. 7, deniz (Mer) s. 48, havâ (Air) s. 107, istalagmit istalaktit (Stalagmite Stalactite) s. 7, kar (Neige) s. 84, rûzgâr (Vent) s. 55, şadâ (Son) s. 70, sis (Brouillard) s. 67, şimşek (Eclair) s. 69, tağaccür (P 'trification) s. 32, tulumba (Trombe) s. 73.

Dil: elifba (Alphabete) s. 13, hieroglif (Hi 'roglipe) s. 110, 'İbrânice (H 'breux) s. 74.

Din

Dinler Tarihi: apis (Apis) s. 6, et kesimi (Carnaval) s. 8.

Hristiyanlık: kâsir-i aşnâm (Seanoela te) s. 90, kitâb-ı muqaddes (Bible) s. 90, konklav (Conclave) s. 87, vaftiz (Bath 'me) s. 106.

İslam: Allahü Teâ 'lâ (Dieu) s. 15, hicret-i nebeviyye (ح . هج) (H 'gire) s. 107, melekler (Les anges) s. 103, recm (Lapidation) s. 55.

Yahudilik: hamîrsiz (Azyne) s. 46, recm (Lapidation) s. 55.

Diğer Dinler: tenâsüh (M 'tempyscose) s. 38.

Eğitim: akademi (Acad 'mie) s. 11.

Fen

Fizik: bārgīr kuvveti (Force de cheval) s. 24, buhār (Vapeur) s. 28, cāzibe (Attraction) s. 41, elektrikiyyet (Électricité) s. 14, kuvvetü 'ani'l-merkez (Centrifuge) s. 86, kuvvetü ile'l-merkez (Centrip'de) s. 86, mıknāṭis (Aimante) s. 102, mıknāṭisiyyet (Magn'tisme) s. 102, şıķlet (Pesenteur) s. 41, sür'at (Vitsse) s. 59.

Kimya: altın (Or) s. 12, elmās (Diamant) s. 17, grizu āteşi (Feu grisou) s. 80, gümüş (Argent) s. 95, iyot (Iode) s. 24, klor (Chlore) s. 86, kimyā-ı bāṭıl (Alchimie) s. 92, müvellidü'l-mā' (Hydrog'ne) s. 105.

Diğer: 'anāşır (Él'ments) s. 76.

Hayvanlar

Hayvan Türleri: zātü's-sedy (Mammif're) s. 53, zū'l-mā'şeyn (Amphybie) s. 54.

Vahşi Hayvanlar: boa (Boa) s. 29, engerek (Vip're) s. 18, karakuş (Aigle) s. 85, orang otang (Ourang-outang) s. 20.

Diğer: fıl dişi (Ivoire) s. 82, müvelledetü'l-hay (Vivipare) s. 104, sevķ-i ṭabī'ī (Instinct) s. 62.

Matematik: cebir (Alg'bre) s. 42, ebced s. 5.

Mimari Yapılar: 'acā'ib-i seb'a-i 'ālem (Les Sept Merveilles du Monde) s. 74, dikilitaş (Ob'lisque) s. 51, ehrām (Pyramides) s. 19.

Spor: olimpiyat (Olimpiade) s. 21, satranc (Échecs) s. 59.

Tarih

Buluşlar/Keşifler: balon (Ballon Arostat) s. 26, barometre (Barom'tre) s. 26, bārūt (Poudre) s. 25, buhār (Vapeur) s. 28, fotoğrafya (Photographie) s. 81, gözlük (Lunette) s. 93, kâğıd (Papier) s. 89, kâ'ime (Papier monnaie) s. 83, manivela (Lever) s. 97, paratoner (Paratonnerre) s. 31, pusula (Boussole) s. 30, su saati (Clepsydre) s. 71, ṭabā'at (Imprimerie) s. 72, telgraf (T'l'graphie) s. 37.

Takvim: kebīse (Bisse tile) s. 91, sene (Ann'e) s. 60, taķvīm (Calendrier) s. 35, takvim-i celali s. 35.

Tarihi Olaylar: ehl-i şalīb muhārebeleri (Croi ades) s. 19, hicret-i nebeviyye (م . ع) (H'gire) s. 107, kātıl-i peder (Paricide) s. 83, seyr-i sefāi'n (Navigation) s. 65.

Diğer : edvār-ı erbaa' (Les quatre ķnes) s. 9, mebādī-i tevāriķ (Ere) s. 97, tāriķ (Date) s. 32.

Tıp

Hastalık: cūzzām (L'pre) s. 43, dilsizlik (Mutisme) s. 52, ḥavf mine'l-mā' (Hydropholie) s. 46, uyuz (Galle) s. 21.

Psikoloji: mıknāṭisiyyet (Magn'tisme) s. 102, serāb (Mirage) s. 58.

Sağlık: aşı (Accine) s. 10, telķīḥ s. 37.

Tedavi: galvanizme (Galvanisme) s. 78, tedāvī-bi'l-mişl (Hom'opahie) s. 34.

Diğer: inķitā' -ı teneffüs (Asphyxie) s. 18, mebḥaş-ı ķiḥf (Phr'nologie) s. 98.

Diğer: âb-ı hayât (Tonsain de jouandre) s. 5, 'anķā (Ph'nix) s. 78, dārü'l-emân (Lieu d' asile) s. 47, kehânet (Mage) s. 96.

2.4. Maddebaşlarının Sözcükbilgisel Dizini

Lügat-ı Musâhabet'te maddebaşları ad ve eylemlerden oluşmaktadır. Yedi özel ad ve dört eylem dışında eserin diğer maddebaşları ise tür adlarıdır.

Adlar

Özel Adlar: Allahü Teâ'lâ (Dieu) s. 15, 'anķā (Ph'nix) s. 78, apis (Apis) s. 6, güneş (Soleil) s. 96, 'İbrânice (H'breux) s. 74, kehkeşân (Voie lact'e) s. 96, kitâb-ı muķaddes (Bible) s. 90.

Tür Adları: 'acâ'ib-i seb'a-i 'âlem (Les Sept Merveilles du Monde) s. 74, âb-ı hayât (Tonsain de jouandre) s. 5, akademi (Acad'mie) s. 11, 'aks-i şadâ (Echo) s. 76, 'alâ'im-i semâ (Arc-en-ciel) s. 77, altın (Or) s. 12, amazon (Amaxones) s. 17, 'anâşır (Él'ments) s. 76, 'arz dâ'iresi (Latitude) s. 75, aş (Accine) s. 10, âteş (Feu) s. 7, ay (Lune) s. 22, balon (Ballon Arostat) s. 26, bārgīr kuvveti (Force de cheval) s. 24, barometre (Barom'tre) s. 26, bārūt (Poudre) s. 25, boa (Boa) s. 29, buķâr (Vapeur) s. 28, cāzibe (Attraction) s. 41, cebir (Alg'bre) s. 42, cüzẓâm (L'pre) s. 43, dārü'l-emân (Lieu d' asile) s. 47, deniz (Mer) s. 48, devr-i ķamerī (Cycle lunaire) s. 50, devr-i şemsī (Cycle solire) s. 49, dızman (G'ant) s. 50, dikilitaş (Ob'lisque) s. 51, dilsizlik (Mutisme) s. 52, ebced s. 5, ecnās-ı beşer (Racer) s. 8, edvâr-ı erbaa' (Les quatre ķnes) s. 9, elektrikiyyet (Électricit') s. 14, ehl-i şalīb muķârebeleri (Croi ades) s. 19, ehrām (Pyramides) s. 19, elmās (Diamant) s. 17, engerek (Vip're) s. 18, fecr-i şimālī (Aurore bor'ale) s. 80, fīl dişi (Ivoire) s. 82, fotoğrafya (Photographie) s. 81, galvanizme (Galvanisme) s. 78, gözlük (Lunette) s. 93, grizu âteşi (Feu grisou) s. 80, gümüş (Argent) s. 95, ķacer-i semāvī (A'rolithe) s. 44, ķamīrsiz (Azyne) s. 46, havā (Air) s. 107, havā-ı nesīmī (Atmosph're) s. 108, ķavf mine'l-mā' (Hydropholie) s. 46, hey'et (Astronomie) s. 109, hicret-i nebeviyye (ﷺ) (H'gire) s. 107, hiyeroglif (Hi'roglyph) s. 110, husuf ve kūsuf (Éclipse) s. 44, inķitā' -ı teneffüs (Asphyxie) s. 18, istalagmit istalaktit (Stalagmite Stalactite) s. 7, i'tidāleyn noķtası (Équinoxe) s. 11, iyot (Iode) s. 24, kāģıd (Papier) s. 89, ķā'ime (Papier monnaie) s. 83, ķahve (Caf') s. 88, kar (Neige) s. 84, karakuş (Aigle) s. 85, ķāsir-i aşnām (Seanoela te) s. 90, ķatil-i peder (Paricide) s. 83, ķebise (Bisse tile) s. 91, kehânet (Mage) s. 96, kehkeşân (Voie lact'e) s. 96, ķevākib-i zātü'l-eznāb (Com'les) s. 93, ķimyā-ı bātil (Alchimie) s. 92, klor (Chlore) s. 86, konklav (Conclave) s. 87, ķretin (Cr'tin) s. 84, ķuţub (P'gle) s. 85, ķuvvetü 'ani'l-merkez (Centrifuge) s. 86, ķuvvetü ile'l-merkez (Centrip'de) s. 86, ķüskün (Sensitive) s. 95, manivela (Lever) s. 97, mebdā'i-i tevārīķ (Ere) s. 97, mebķaş-ı ķıķf (Phr'nologie) s. 98, med ve cezir (Mar'e) s. 100, medāreyn (Tropiques) s. 99, melekler (Les anges) s. 103, mevāsım (Saison) s. 104, mıķnāţis (Aimante) s. 102, mıķnāţisiyyet (Magn'tisme) s. 102, müsteķhāşe (Fossil) s. 101, mütেকābilü'l-aķdām (Antipode) s. 99, müvelledetü'l-ķay (Vivipare) s. 104, müvellidü'l-mā' (Hydrog'ne) s. 105, nişfü'n-nehār (M'ridien) s. 105, olimpiyat (Olimpiade) s. 21, orang otang (Ourang-outang) s. 20, paratoner (Paratonnerre) s. 31, pusula (Boussola) s. 30, recm (Lapidation) s. 55, rüzgār (Vent) s. 55, şābite (Étoiles) s. 39, şadâ (Son) s. 70, saţranc (Échecs) s. 59, sene (Ann'e) s. 60, serāb (Mirage) s. 58, sevķ-i ķabī'ī (Instinct) s. 62, seyr-i sefāi'n (Navigation) s. 65, seyyārāt (Plan'tes) s. 64, sis (Brouillard) s. 67, şıķlet (Pesenteur) s. 41, su saati (Clepsydre) s. 71, sür'at (Vitsse) s. 59, şeker kamışı (Canne ğ sucre) s. 68, şımşek (Eclair) s. 69, ķabā'at (Imprimerie) s. 72, taķaccür (P' trification) s. 32, taharrüş-i nebati (Irritabilit') s. 33, taķvīm (Calendrier) s. 35, takvim-i celali s. 35, tārīķ (Date) s. 32, tedāvī-bi'l-mişl (Hom'opahie) s. 34, telgraf (T'l'graphie) s. 37, telķiķ s.

37, tenāsüh (M'tempyscose) s. 38, tulumba (Trombe) s. 73, elifba (Alphabete) s. 13, uyuz (Galle) s. 21, vaftiz (Bath'me) s. 106, yamyamlık (Anthropophage) s. 110, yanardağ (Volcan) s. 111, zātü's-şedy (Mammif're) s. 53, zenci (N'gre) s. 57, zū'lmaā'şeyn (Amphybie) s. 54.

Eylemler: daldırma (Bouture) s. 48, dinlendirme (Jach're) s. 51, et kesimi (Carnaval) s. 8, iki el isti' mālî edenler (Ambid xtre) s. 23.

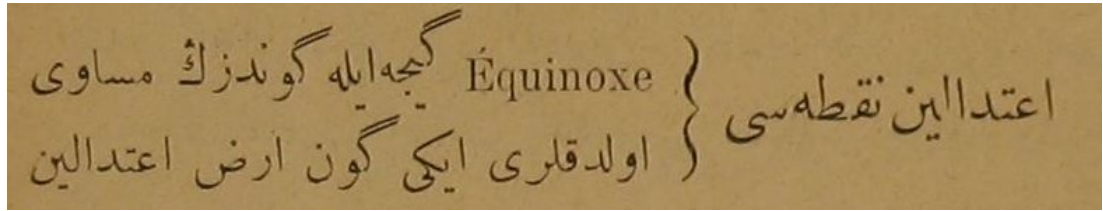
2.3. Parçacıl Yapı

“Bütüncül yapının en küçük bileşenine ve bu bileşenin iç tasarımına verilen addır.” (Bergenholtz ve Tarp'tan akt. Aslan, 2017: 50) “Atkins ve Rundell'a göre parçacıl yapının içeriğine ve düzenlenmesine tutarlı bir yaklaşım zorunludur, aksi halde kullanıcılar sözlüğü kullanmaktan kolaylıkla vazgeçebilir. Hartman ve James'e göre sözlükler, sağladıkları bilgi miktarına ve bunu maddede nasıl sunduklarına göre türlere ayrılır ancak kullanıcılar parçacıl yapının özelliklerini anlamak için yeterli başvuru becerisine sahip olmayabilir, gerekli ayrıntıları bulup çıkarmak için ayrıntılı rehberliğe ve yönergeye ihtiyaç duyabilir.” (Aslan, 2017: 52)

2.3.1. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

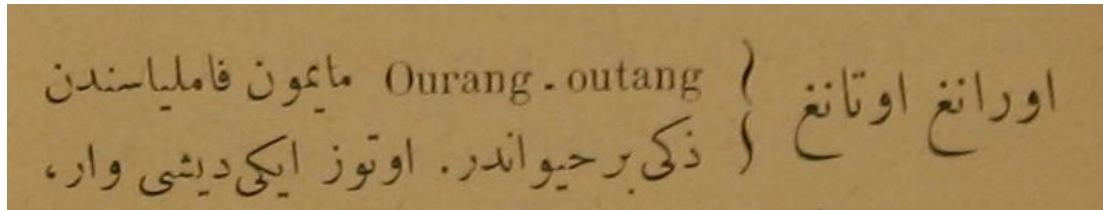
2.3.1.1. Yazım Bilgisi

Lügat-ı Musâhabet, dönemin Osmanlı Türkçesi esas alınarak yazılmıştır. Yazımı aynı, anlamı farklı sözcüklere rastlanılmakta, bu gibi durumlarda cümlenin anlamına göre kastedilen sözcük anlaşılmalıdır. Örneğin مساوی (mesavi) kelimesi hem kötülükler, fenalıklar hem de مساوی (müsavi) eşit, denk anlamına gelmektedir. *İtidaleyn Noktası* maddebaşında bu kelime eşit, denk anlamında kullanılmıştır.

Kesit 4. Yazım Bilgisi 1

Aynı zamanda bazı kelimelerin Fransızca yazımları esas alınarak Osmanlı Türkçesiyle yazıldığı görülmektedir.

Kesit 5. Yazım Bilgisi 2

Parçacıl yapının biçimle ilgili diğer iki ögesi sesletim bilgisi ve dilbilgisel bilgidir. Bu iki öge Lügat-ı Musâhabet'te bulunmamaktadır.

2.3.2. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

2.3.2.1. Tanım

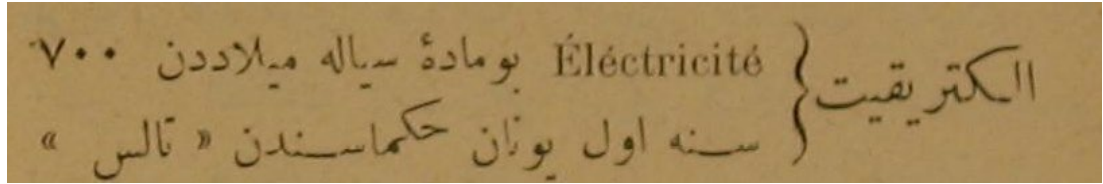
“Tanım başvuru kaynağının parçacıl yapısında yer alan bir sözcük, sözcük grubu ya da terimin açıklamasını veren bütünleyici kısımdır” (Hartman ve James’ten akt. Kamacı, 2015: 284).

Berke Vardar’a göre tanım: “Bir sözcüğün, bir terimin içeriğini açıklayan anlatımdır.” (Vardar, 1998: 198)

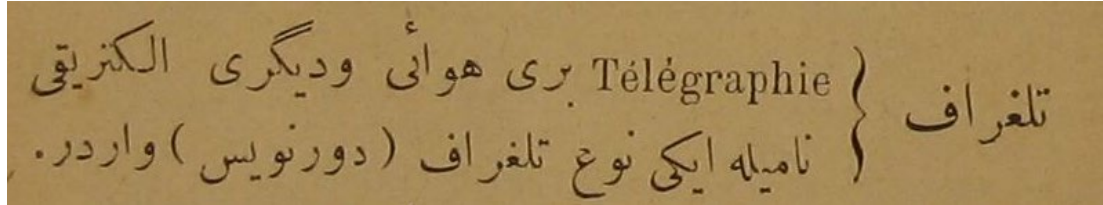
Lügat-ı Musâhabet’te tanımlar genel olarak uzun tutulmuştur. Ansiklopedik sözlük olması nedeniyle tanımların uzun olması ve içeriğin zenginleştirilmesi sözlüğün türüyle tutarlı bir tavidir.

2.3.2.2. Köken Bilgisi

Lügat-ı Musâhabet’te köken bilgisi bulunmamaktadır. Maddebaşlarının Fransızca karşılığı yer almakta ve buradan hareketle Osmanlı Türkçesindeki bazı kelimelerin Fransızcadaki kelimelerle ortak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada Necip Asım’ın bazı Fransızca kelimelere Osmanlı Türkçesinden karşılık bulmak için kendi yorumunu da katmış olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bu şekilde Fransızca ile ortak kelimelerden bahsedebileceğimiz 23 maddebaşı yer almaktadır.

Kesit 6. Köken Bilgisi 1

Kesit 7. Köken Bilgisi 2

Fakat bu durum bizi yine de eserin köken bilgisi verdiği sonucuna ulaştırmaz. Bunların yanında bazı tanımlarda amaç köken bilgisi vermek olmasa da tanımda kökene dair ipuçları bulunmaktadır. Örneğin Necip Asım *alaim-i sema* maddebaşı altında bu terkinin gökkuşağı için kullanılmaması gerektiğini söylerken kelimenin kökeniyle ilgili birtakım bilgiler de vermiş bulunmaktadır: *Türkçede (eleğimsağma) yı mutlaka her kelimenin aslını Arapçadan aramak sevdasında bulunanlar “alaim-i sema” yapmışlardır* (LM, 1893: 77)

2.3.2.3. Kullanım Bilgisi

“Hartman ve James’e göre kullanım bilgisi, dilin farklı yönleriyle ilgili çeşitli kararlar için ortak bir terim olarak kullanılmaktadır. Kullanım bilgisinde maddebaşının bağlama bağlı anlam farklarını açıklamak ya da kullanıcıya maddebaşının farklı alanlara özgü farklı kullanım durumlarını vererek daha belirgin hale getirmek esastır.” (Aslan, 2017: 60)

Janssen; Jansen ve Verkuly kullanım bilgisine dair etiketleri, *grup etiketleri* (Grup etiketlerini *bölgesel, zaman, sıklık ve alan etiketleri* olarak alt kategorilere ayırmışlardır) ve *kılavuz etiketleri* şeklinde iki ana gruba ayırmışlardır. Kilgarrif ise dil bilgisel etiketleri de sınıflamasına dahil eder. Hartman ve James ise etiket türlerinin birbirinden keskin hatlarla ayrılamayacağını, sözlük hazırlayıcılarının kendi etiketleme pratiğine sahip olduklarını belirterek herhangi bir tasnif yapmamışlar ve bütün etiketleri *kullanım etiketi* başlığı altında değerlendirmişlerdir (Kamacı, 2016: 76-78).

Lügat-ı Musâhabet'te sözlükbilimsel anlamda bir kullanım bilgisi bulunmamaktadır. Fakat tanımın içeriğinde kullanım bilgisi diyebileceğimiz maddebaşı bulunmaktadır. *Ala'im-i Sema* maddebaşında, *alaim-i sema* tabirinin uygunsuz bir kullanım olduğu söylenmektedir. "İstilahatımızda içinde en münasebetsizi *alaim-i sema*!! tabiridir." (LM, 1893: 77)

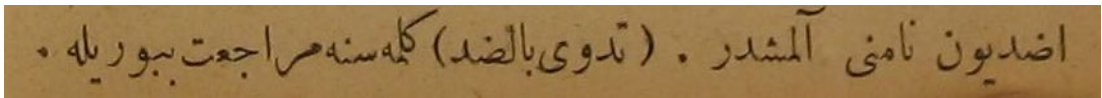
2.3.2.4. Örnek

Lügat-ı Musâhabet'te örnekler, ayrı olarak belirtilmemiş, konunun akışına bırakılarak tanım içine yerleştirilmiştir. Örneğin eserin son maddebaşı olan *yanardağ* tanımlanırken ve açıklanırken *Aydın vilayetinin bir kısmı ile Aral denizinin (yani cezâir-i bahr-i sefid vilayeti) adalarının bazıları volkanîdir.* diyerek maddebaşı örneklendirilmiştir.

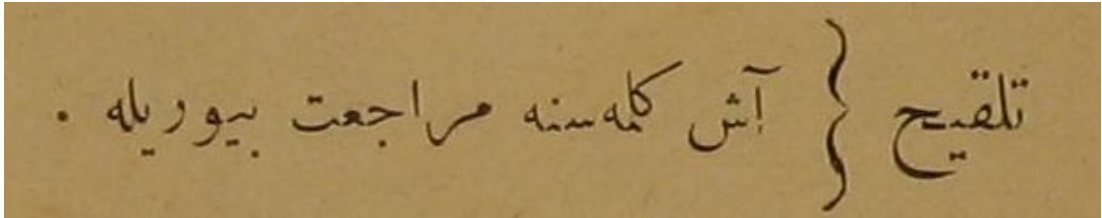
2.3.2.5. Çapraz Gönderim

"Çapraz gönderim sözlükte bir işarettir ve sözlük kullanıcılarının sözlüğün farklı yerlerine erişmelerine rehberlik eder." (Svensen'dan akt. Aslan, 2017: 62) Svensen'a göre çapraz gönderim, *sözlük içi çapraz gönderim* ve *sözlük dışı çapraz gönderim* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sözlük içi çapraz gönderim de kendi içinde *madde içi gönderim* ve *madde dışı gönderim* olarak ikiye ayrılmıştır. Madde içi çapraz gönderim parçacıl yapıya götürürken, madde dışı çapraz gönderim, bütüncül yapıya, sözlük dışı çapraz gönderim ise kullanıcıyı bütün yapının dışına götürür (Aslan, 2017: 62).

Lügat-ı Musâhabet'te bir kez sözlük dışı çapraz gönderim, iki kez madde dışı çapraz gönderim geçmektedir. Eserdeki çapraz gönderimler *buyurula* kelimesiyle gerçekleşmiştir.

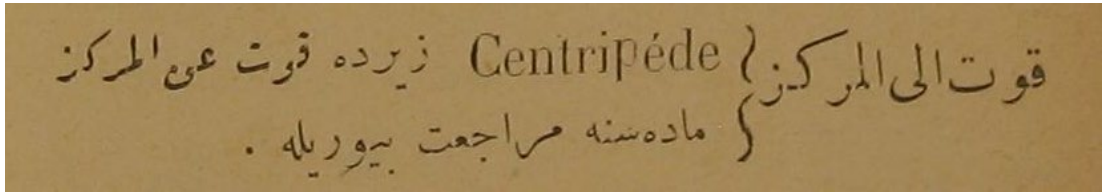
Kesit 8. Sözlük Dışı Çapraz Gönderim

Kesit 9. Madde Dışı Çapraz Gönderim 1

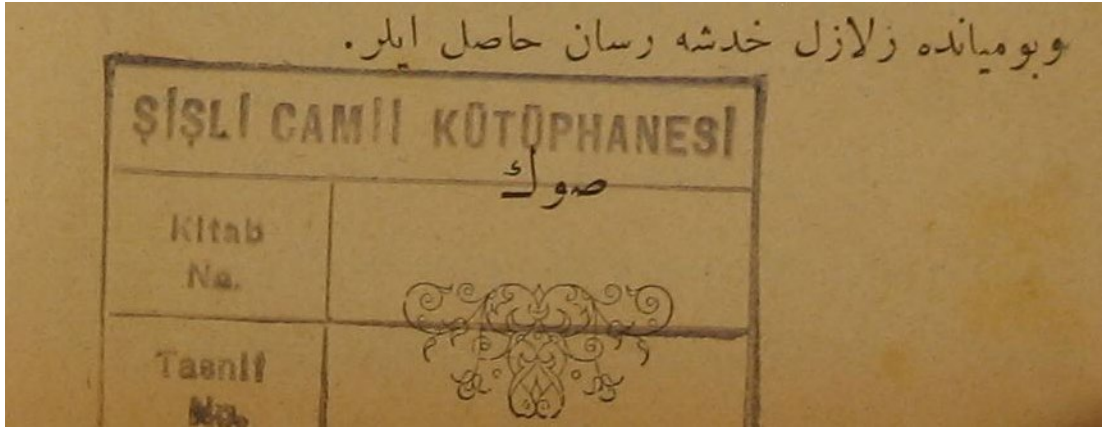

Kesit 10. Madde Dışı Çapraz Gönderim 2

2.4. Dış Veri

Bütün yapının, sözcük listesi dışında kalan kısımlarıdır. Sözlüklerde yalnızca sözcük listesi zorunlu bileşen, diğer bileşenler ise sözlüğün türüne, amacına, hedef kitlesine göre değişiklik göstermektedir. Dış veri, Svensen'in belirttiği şekilde fiziki konumuna göre sınıflandırılırsa: Baş veri; sözcük listesinin öncesinde bulunan veriler (sözlük dilbilgisi, kısaltmalar, kullanım kılavuzu, ön söz vs), iç veri; sözlük listesinin içinde fakat sözcük listesine dahil olmayan bileşenler (görsel vs), son veri; sözcük listesinin bitiminden sonra yer alan bileşenlerdir. (dizin, atasözleri, alıntılar, adlar vs) (Aslan, 2017: 64)

Lügat-ı Musâhabet'te yalnızca baş veri bulunmakta, iç veri ve son veri yer almamaktadır. Eser, sözcük listesinin ardından *son* kelimesiyle nihayetlenmiştir.

Kesit 11. Son Sayfa

2.4.1. Baş Veri

2.4.1.1. Dış Kapak

Dış kapak sade bir görüntüye sahiptir. Kapağın sırtında ise bazı işlemler yer almaktadır.

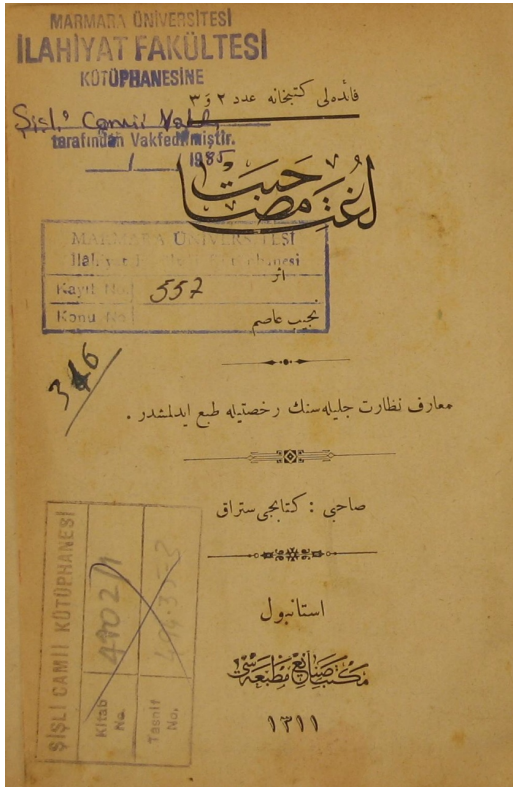

Kesit 12. Dış Kapak

2.4.1.2. İç Kapak

İç kapakta dizi kaydı, eser ve yazarın adı, basım yeri, basımevi ve basım yılı gibi bilgiler yer almaktadır.

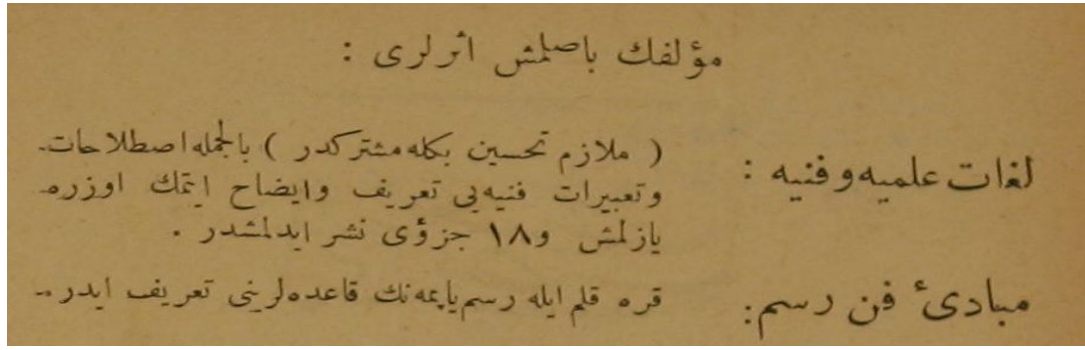

Kesit 13. İç Kapak

2.4.1.3. Müellifin Basılmış Eserleri

İç kapağın ardından bir sayfalık müellifin basılmış eserleri ve eserler hakkında kısa tanıtımlar yer almaktadır.

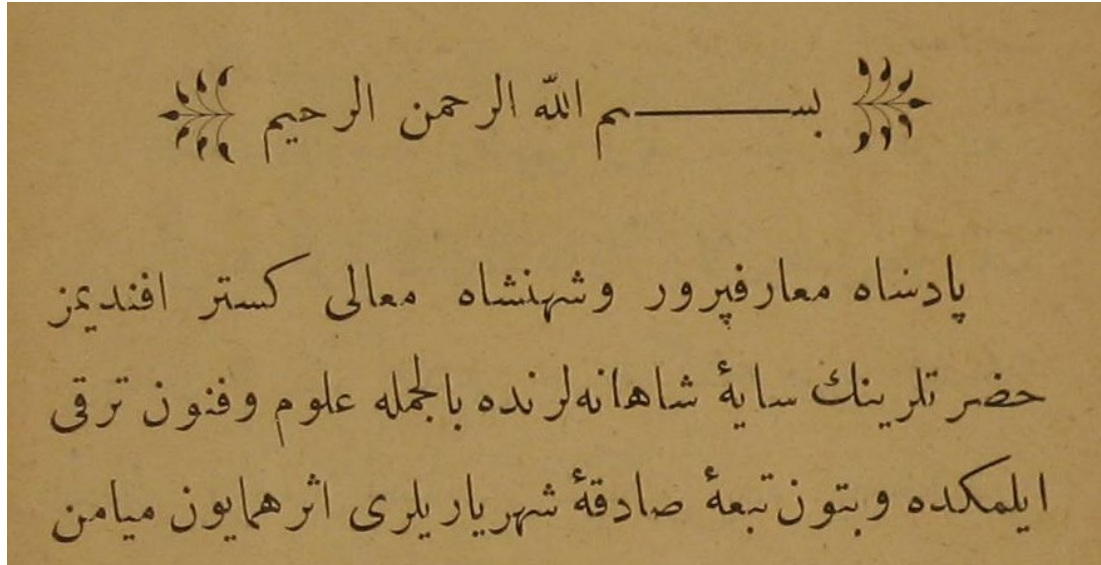

Kesit 14. Müellifin Basılmış Eserleri

2.4.1.4. Ön Söz

Ön sözde ilk olarak dönemin padişahına övgü yer almaktadır. (Padişahın ismi açıkça geçmemektedir fakat yazıldığı yıl dikkate alınır, II. Abdülhamit olduğu anlaşılmaktadır.) Padişaha övgü iki paragraf sürmüştür ve onu takip eden paragrafta eserden bahsedilmiştir. Necip Asım eseri, Larousse sözlüğünün sonundaki notlar kısmından faydalı olanları tercüme ederek ve kendisinin de yararlı olmak amacıyla bazı maddeler ekleyerek oluşturduğunu belirtmiştir. Ardından esere Lügat-ı Musâhabet isminin verilmiş nedenini açıklamıştır. Bu nedene göre; her gün insanların dilinde olan bazı tabirleri açıklayarak, gençlere faydalı bir sohbet ortamı sunmak amaçlanmıştır.

Kesit 15. Ön Söz

3. Dizin

Lügat-ı Musâhabet, Necip Asım tarafından Fransızca Larousse ansiklopedik sözlüğünün notlar kısmından faydalı olanlarının çevirilmesiyle ve kendisinin de ilaveler yapmasıyla oluşmuş bir sözlük olduğundan maddebaşlarının Fransızca da yer almaktadır. Toplamda 140 maddebaşından oluşan eserde 3 maddebaşının Fransızca karşılığı bulunmamaktadır. Fransızca karşılığı bulunmamasından dolayı bu maddebaşlarının Necip Asım tarafından eklendiği düşünülmektedir. Aşağıda ise Lügat-ı Musâhabet'in Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe alfabetik dizini yer almaktadır.

3.1. Türkçe-Fransızca Dizin

A	
āb-ı hayāt	Tonsain de jouanre
‘acā’ib-i seb‘a-i ‘ālem	Les Sept Merveilles du Monde
Akademi	Acad’mie
‘aks-i şadā	Echo
‘alā’im-i semā	Arc-en-ciel
Alfabe	Alphabete
Allahü Teā‘lā	Dieu
Altın	Or
Èanāşır	Él’ments
Èanķā	Ph’nix
Amazon	Amaxones
Apis	Apis
‘ārz dā’iresi	Latitude
Aşı	Accine
āteş	Feu
ay	Lune
B	
balon	Ballon Arostat
bārgīr kuvveti	Force de cheval
barometre	Barom’tre
bārūt	Poudre
boa	Boa
buķār	Vapeur
C	
cāzibe	Attraction
cebir	Alg’bre
cūzzām	L’pre
D	
daldırma	Bouture
dārü’l-emān	Lieu d’ asile

deniz	Mer
devr-i kâmerî	Cycle lunaire
devr-i şemsî	Cycle solire
dikili taş	Ob'lisque
dilsizlik	Mutisme
dinlendirme	Jach're
dızman	G'ant
E	
ebced	
ecnâs-ı beşer	Racer
edvâr-ı erbaa'	Les quatre kşes
ehl-i şalîb muhârebeleri	Croi ades
ehrâm	Pyramides
elektrikiyyet	Électricit'
elmâs	Diamant
engerek	Vip're
et kesimi	Carnaval
F	
fecr-i şimâlî	Aurore bor'ale
fîl dişi	Ivoire
fotoğrafya	Photographie
G	
galvanizme	Galvanisme
gözlük	Lunette
grizu âteşi	Feu grisou
gümüş	Argent
güneş	Soleil
H	
hacer-i semâvî	A'rolithe
hamîrsiz	Azyne
havâ	Air
havâ-ı nesimî	Atmosph're

ḥavf mine'l-mā'	Hydropholie
hey'et	Astronomie
hicret-i nebeviyye (م . ع)	H'gire
hiyeroglif	Hi'roglipe
ḥusūf ve kūsūf	Éclipse
İ	
‘İbrānīce	H'breux
iki el isti' māli edenler	Ambid xtre
inḳitā' -ı teneffüs	Asphyxie
istalagmit istalaktit	Stalagmite Stalactite
i' tidāleyn noḳtası	Équinoxe
iyot	Iode
K	
kāḡıd	Papier
ḳahve	Caf'
ḳā'ime	Papier monnaie
kar	Neige
karakuş	Aigle
kāsir-i aşnām	Seanoela te
kātil-i peder	Paricide
kebīse	Bisse tile
kehānet	Mage
kehkeşān	Voie lact'e
kettān taşı	Amiante
kevākib-i zātü'l-eznāb	Com'les
kimyā-ı bātıl	Alchimie
kitāb-ı muḳaddes	Bible
klor	Chlore
konklav	Conclave
krețin	Cr'tin
ḳuṭub	P'gle
ḳuvvetü 'ani'l-merkez	Centrifuge

ķuvvetü ile'l-merkez	Centrip' de
küskün	Sensitive
M	
manivela	Levier
mebādī-i tevārīh	Ere
mebħaş-ı kīh	Phr'nologie
med ve cezir	Mar'e
medāreyn	Tropiques
melekler	Les anges
mevāsım	Saison
mıķnāṭis	Aimante
mıķnāṭisiyet	Magn'tisme
müsteħāse	Fossil
mütekābilü'l-aķdām	Antipode
müvelledetü'l-ħay	Vivipare
müvellidü'l-mā'	Hydrog'ne
N	
nıṣfū'n-nehār	M'ridien
O	
olimpiyat	Olimpiade
orang otang	Ourang-outang
P	
paratoner	Paratonnerre
pusula	Boussola
R	
recm	Lapidation
rūzgār	Vent
S	
ṣābite	Étoiles
ṣadā	Son
saṭranc	Échecs
sene	Ann'e

serāb	Mirage
sevķ-i ṭabī'ī	Instinct
seyr-i sefāi'n	Navigation
seyyārāt	Plan 'tes
şıklet	Pesenteur
sis	Brouillard
su sâ'ati	Clepsydre
sür'at	Vitsse
Ş	
şeker kamışı	Canne g sucre
şimşek	Eclair
şirk	Polyth 'isme
T	
ṭabā'at	Imprimerie
taḥaccür	P' trification
taḥarrüş-i nebātī	Irritabilit'
taqvīm	Calendrier
taqvīm-i celālī	
tārīḥ	Date
tedāvi-bi'l-mişl	Hom 'opalhie
telgraf	T'l 'graphie
telķiḥ	
tenāsüh	M'tempsycose
tulumba	Trombe
U	
uyuz	Galle
V	
vaftiz	Bath 'me
Y	
yamyamlık	Anthropophage
yanardağ	Volcan

Z	
zātü'ş-şedy	Mammif re
zenci	N'gre
zū'l-maā' şeyn	Amphybie

3.2. Fransızca-Türkçe Dizin

A	
Acad'mie	akademi
Accine	aşı
A'rolithe	hacer-i semāvī
Aigle	karakuş
Aimante	mıknātīs
Air	havā
Alchimie	kimyā-ı bātıl
Alg'bre	cebir
Alphabete	alfabe
Amaxones	amazon
Ambid xtre	iki el isti' mālī edenler
Amiante	kettān taşı
Amphybie	zū'l-maā' şeyn
Ann'e	sene
Anthropophage	yamyamlık
Antipode	mütekābilü'l-aqdām
Apis	apis
Arc-en-ciel	'alā'im-i semā
Argent	gümüş
Asphyxie	inķıtā'-ı teneffüs
Astronomie	hey'et
Atmosph're	havā-ı nesimī
Attraction	cāzibe
Aurore bor'ale	fecr-i şimālī
Azyne	hamirsiz

B	
Ballon Arostat	balon
Baromètre	barometre
Bathême	vaftiz
Bible	kitâb-ı muğaddes
Bisse-tile	kebîse
Boa	boa
Boussola	pusula
Bouture	daldırma
Brouillard	sis
C	
Café	kahve
Calendrier	taqvîm
Canne à sucre	şeker kamışı
Carnaval	et kesimi
Centrifuge	kuvvetü 'ani'l-merkez
Centripète	kuvvetü ile'l-merkez
Chlore	klor
Clepsydre	su sâ'ati
Comètes	kevâkib-i zâti'l-eznâb
Conclave	konklav
Crétin	kretin
Croiades	ehl-i şalîb muhârebeleri
Cycle lunaire	devr-i kamerî
Cycle solaire	devr-i şemsi
D	
Date	târîh
Diamant	elmâs
Dieu	Allahü Teâ'âlâ
E	
Échecs	satranc

Echo	‘aks-i şadâ
Eclair	şimşek
Éclipse	h̄usûf ve k̄usûf
Électricit’	elektrikiyyet
Él’ments	‘anâsır
Équinoxe	i‘tidâleyn noq̄tası
Ere	mebâdî-i tevârîh
Étoiles	şâbite
F	
Feu grisou	grizu âteşi
Feu	âteş
Force de cheval	bârgîr kuvveti
Fossil	müstehâse
G	
Galle	uyuz
Galvanisme	galvanizme
G’ant	dızman
H	
H’breux	‘ibrânice
H’gire	hicret-i nebeviyye (ح . ع)
Hi’roglipe	hiyeroglif
Hom’opahie	tedâvî-bi’l-mişl
Hydrog’ne	müvellidü’l-mâ’
Hydropholie	h̄avf mine’l-mâ’
I	
Imprimerie	ṭabâ‘at
Instinct	sevķ-i ṭabî‘î
Iode	iyot
Irritabilit’	taḥarrüş-i nebâtî
Ivoire	fîl dişi
J	
Jach’re	dinlendirme

L	
Lapidation	recm
Latitude	‘arz dâ’iresi
L’pre	cüzzâm
Les anges	melekler
Les quatre ķnes	edvâr-ı erbaa‘
Les Sept Merveilles du Monde	‘acâ’ib-i seb‘a-i ‘âlem
Levier	manivela
Lieu d’ asile	dârü'l-emân
Lune	ay
Lunette	gözlük
M	
Mage	kehânet
Magn’ tisme	mıknâṭisiyet
Mammif’ re	zâtü’ş-sedy
Mar’ e	med ve cezir
Mer	deniz
M’ridien	nıṣfû’n-nehâr
M’tempsycose	tenâsüh
Mirage	serâb
Mutisme	dilsizlik
N	
Navigation	seyr-i sefâi’n
N’gre	zencî
Neige	kar
O	
Ob’lisque	dikili taş
Olimpiade	olimpiyat
Or	altın
Ourang-outang	orang otang
P	
PĜle	ķutub

Papier monnaie	ķā'ime
Papier	kāğid
Paratonnerre	paratoner
Paricide	kātil-i peder
Pesenteur	şıklet
P ^ç trification	taħaccür
Ph'nix	çanķā
Photographie	fotoğrafya
Phr'nologie	mebħaş-ı kıħf
Plan'tes	seyyārāt
Polyth'isme	şirk
Poudre	bārüt
Pyramides	ehrām
R	
Racer	ecnās-ı beşer
S	
Saison	mevāsım
Seanoela te	kāsir-i aşnām
Sensitive	küskün
Soleil	güneş
Son	şadā
Stalagmite Stalactite	istalagmit istalaktit
T	
T'l'graphie	telgraf
Tonsain de jouandre	āb-ı hayāt
Trombe	tulumba
Tropiques	medāreyn
V	
Vapeur	buħār
Vent	rūzgār
Vip'ce	engerek
Vitsse	sür'at

Vivipare	müvelledetü'l-ḥay
Voie lact'e	kehkeşân
Volcan	yanardağ
	ebced
	taqvîm-i celâlî
	telkîh

Sonuç

Bu yazının konusunu oluşturan, Necip Asım Yazıksız'ın Lügat-ı Musâhabet adlı sözlüğü, Larousse ansiklopedik sözlüğünün notlar kısmından bazı maddelerin tercümesi ve Necip Asım'ın da kimi eklemeleriyle oluşturulmuş bir eserdir. H. 1 Rebiüvvel 1311 (M. 12 Eylül 1893) tarihinde yayımlanan bu eserin tespit ettiğimiz 26 matbu nüshası bulunmaktadır.

Lügat-ı Musâhabet'in ansiklopedik bir sözlük olması dolayısıyla çalışmamızda, ansiklopedik sözlüklere dair birtakım bilgiler verilmiş ve belli başlı tarihî ansiklopedik sözlüklere değinilmiştir.

Lügat-ı Musâhabet'in yapılan sözlükbilimsel incelemesi çerçevesinde elde edilen tespitler kısaca şöyledir: Eserin bütün yapısı içerisinde yer alan bütüncül yapısında maddebaşı düzenlenmesi Arap alfabesi esas alınarak alfabetik bir düzen içerisinde sıralanmıştır. Maddebaşları daha büyük puntuyla yazılmış ve iç tarafa doğru konumlandırılmıştır. Bunların yanı sıra maddebaşlarının Fransızca karşılıkları verilmiş ve kimi özel adlar da maddebaşı olarak sözlüğe eklenmiştir.

Lügat-ı Musâhabet'in Larousse ansiklopedik sözlüğünün notlar kısmından tercüme edilen kısımları metinlerarası ilişki çerçevesinde değerlendirilmiş ve Larousse haricinde başka sözlükten herhangi bir alıntı yapıldığı tespit edilememiştir.

Lügat-ı Musâhabet'in maddebaşları konularına göre tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırmada önce on altı kategori daha sonra da sekiz alt kategori belirlenmiştir. Buna göre Lügat-ı Musâhabet'te en fazla değinilen konu başlığı "buluşlar/keşifler"dir.

Eserin, dönemin Osmanlı Türkçesi imlası temel alınarak yazılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı Fransızca kelimelerin yazımlarında Fransızca orijinalleri esas alınarak Osmanlı Türkçesine aktarılmıştır. Tanımlar, Lügat-ı Musâhabet'in ansiklopedik bir sözlük olması sebebiyle uzun tutulmuştur. Bazı tanımların içerisinde köken bilgisi ve kullanım bilgisine dair birtakım ipuçlarına rastlanmıştır. Örnekler de konunun akışına uygun olarak tanımların içerisinde yer almaktadır. Eserde iki kez madde dışı, bir kez sözlük dışı çapraz gönderim saptanmıştır.

Yazımızda, sözlükteki bütün maddebaşlarını kapsayan Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe şeklinde bir dizin bölümü oluşturulmuş ve bu sayede eserin sözcük listesi çıkartılmıştır.

Kaynaklar

- Adalar Subaşı, Derya (2010). *Sözlük Verilerine Dayalı Görünümleriyle Arapçada Kavram Oluşturma Yolları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Ağbaba Maclaren, Gülhan (2007). *Türkçe Sözlüklerdeki Tanımlarda Eylemden Türemiş Sözcüklerin Üye ve Rol Yapısının Yeri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akçay, Yusuf (2010). *Osmanlı Dönem Sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Aksan, Doğan (1998). Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, s. 115-118.
- Al-İsmail, Shadi (2014). Lügat-ı Siyer-i Veysi (İnceleme-Çevriyazılı Metin). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aslan, Ezgi (2017). Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: Eser-i Şevket Örneği. *Turkish Studies*, 12/30, s. 35-70.
- Bilgin, Halim (2015). Sözlükte 'Madde' ile İlgili Terimlerin Tanımı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine. *I. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Yayınlanmamış Bildiri*, s. 95-107.
- Boz, Erdoğan (2013). Türk Sözlükbilimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri). *Yeni Türkiye*, 55, s. 1533-1540.
- Böler, Tuncay (2009). Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, s. 195-208.
- Günel, Esmâ (2018) *Lügat-ı Musâhabet (Sözlükbilimsel inceleme, metin)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Günay, Doğan (2001). *Metin Bilgisi*. Multilingual, İstanbul.
- Hartmann, RRK-James Gregory (1998). *Dictionary of Lexicography*. Routledge Pub., London, New York.
- Kamacı, Duygu (2015). *Genel Türkçe Sözlüklerde Tanımlama Sorunu: Süt Örneği*. I. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Yayınlanmamış Bildiri, s. 283-302.
- Kamacı, Duygu (2016). *TDK Türkçe Sözlük'te Eskimiş Kullanım Etiketleri Üzerine*. II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Yayınlanmamış Bildiri, s. 73-84.
- Önler, Zafer (1999). Mütercim Asım'ın Kamus Tercümesi'nin Sözlüksel Değeri. *Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildirileri*, s. 127-132.
- Sarıay, Erciment (2012). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bir Mütefekkir Olarak Necip Asım: Hayatı ve Eserleri*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkçe Sözlük*, (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uçman, Abdullah "Necip Asım" (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılar ve Ticaret İşletmesi, C. 32.
- Vardar, Berke (1998). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. ABC Kitabevi A.Ş., İstanbul.

